

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՒՂՈՒՐԵԱՆ, ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՀԱՆԱՅ.—Աղա սուրբ Սարգիսը եւ Մալաք տատի հաւատը. գիւղական կեանքից. Թիֆլիս, րոպ. Մ. Շարաձէի, 1899 թ. 63 էջ. գինը 15 կ.

Ով կարդացել է ձուգուրեան քահանայի «Մոռացած աշխարհները», նա նկատած կը լինի, որ ձուգուրեանը մի անուշադիր գրող է, և որ ալլ—ճիշտ բնորոշ չափաւորութիւնն է։ Նրա գրելու շնորքը ինքն իրան չի ճանաչում, ինքն իրան չի կրթում ու կանոնաւորում. և ալլ հանգամանքը իբր հեղեանք տալիս է մի երևութ, որին մենք «անուշադրութիւն» անունն ենք տալիս, աւելի լարմար արտաբայութիւնն չունենալու պատճառով։ Անուշադիր լինելը նրա գրածներում երևում է ամեն կողմից. թէ նիւթի ընդրութեան, թէ գրածքի մասերի փոխադարձ կապի ու դասաւորութեան, թէ նիւթը մշակելու եղանակի, թէ գրածքի ձևի ու լեզվի և թէ նոյն իսկ հրատարակութեան կողմից։ Սա մի անարեւոյ կերպով գործող շնորք է, որին անծանօթ են գործելու եղանակներն ու ճանապարհները։ Ուրիշ անգամի թողնելով մեր չափը

կարծիքի հիմնաւորելը նրա միւս գրածներից բերած փաստերով՝ ալլ անգամ կանգ կ'առնենք մեր գրախօսելիք գրքովի վրայ¹⁾, որ մի տեսակ մարմնացումն է ձուգուրեան գրողի պակասութիւնների։

ձուգուրեանի պէս գրողին, որ իրականութեան պարզ լուսանկարն է տալիս, որ ոչինչ չի սրեղծագործում սովորաբար, ալլ կեանքի էջերն է միա՛ն արտագրում, ուրիշ չափութիւնների չարքում՝ աւելի չիշողութիւն է հարկաւոր քան երեակալութիւն. որովհետեւ նրա տաճը դէպքերի և դիրքերի պարզ պարկերներ են, հասարակ, երես ու անգարդ, ուր չկա հոգեբանութիւն,

¹⁾ Գրքովը նոյնանուն պատմական արտաբայութիւնն է, որ լոյս է տեսել Նոր-Գարի 1896 թ. 8, 10, 11 և 12 № №-ում։ Ենթադրել է փոփոխութեան արտաբայելիս թէ «չ» չենք կարող ասել, չենք համեմատել։

քնատրուած թիւնները ընդհարում, կըրքերի խաղ ու մրցում. նա երեսն է վերցնում, աչն ինչ որ երևում է. նա չի թափանցում ներսը. Եւ ալդ լիշողութիւնը, ուրիշ խօսքով՝ երեւակաութեան ալդ առաջին քալը, թէն ունի էլ՝ բալց նա շատ անկիրթ է, խառն ու անորոշ:

Գրքովի նիւթը Ս. Սարգսի շարթին կադարուող սովորութիւններն են. նկարագրած է մի նահապետական ընտանիք: Ալդ ընտանիքի պապի անունը նա չիօթում է և մոռանում դաս էջից լեփող. մի տեղ նա վարդան է (էջ 21), ալ տեղեր՝ Հանէս (էջ 35): Ալդ ընտանիքի անդամները «որդամարդիկ, կանաչք և մանկունք թուով քառասուն» են (էջ 36). մի ալ տեղ ալդ ընտանիքի «միմիալն արուք, օջախի չորջըն երեսուն հոգով մի շրջան» են կազմում (էջ, 62): Մեկ մի քիչ դժւար է թուում, բաղմաթիւ նահապետական ընտանիքներ տնտեսուց լեփող, երևակալել մի ընտանիք, որի անդամները $\frac{3}{4}$ -ը արուներ են, մի ընտանիք, որ ունի «հարսներ» և «մանկունք» ու «աղջկունք»! Խօսք է՝ ասել է, առանց մի բոպէ ասածի մասին մտածելու կամ նկարագրածը լիչելու...

Տարբ. ս. Սարգսի պատմութիւնն է անում. թոռներից մէկը հարցնում է՝ ս. Սարգիսը կենդանի է. դատն ասում է. ուրեմն աչն օրալ պատմածս չեմ լսել. երեխաներն ասում են՝ աչն օրը նա ուշ տուն եկաւ— «Հա դժբ, ասում է դատը, դու բռնաւարանից եղի եկար» (էջ, 41): Նկարեցէք, որ դատը իր ակնար-

կած պատմութիւնն արեւ է «ընթրիքից լեփող» և վերջացրել «կէս գիշերից անց», աշակերտը կանոնաւոր դպրոցի աշակերտ է... Իսկ ալդ ժամանակ, ինչ խօսք՝ որ դաս չի լինի... Այս աշակերտի անունն էլ մի տեղ Մխիթար է դուրս գալիս (էջ 56), ուրիշ տեղեր՝ Գրիգոր (էջ, 48): Եւ ալն:

Այս ամենը ցուց է դալիս, որ ձուգուրեանի լիշողութեան մէջ նկարագրելիք տեսարանները կցկտուր, անկարգ ու անորոշ են դուրս գալիս. անձերը որոշ չեն, դէպքերն իրար են խառնուում՝ որ նշանակում է թէ նրա շնորքը կրթած չէ, իսկ ինքն անձանթ է գրելուն, թէն մօր եօթ տարալ գրող է և անկասկածելի շնորքի տէր. ալստեղ, ինչ խօսք՝ որ կարող է հաւ մասամբ անսովորութիւնը դեր խաղալ:

Գանք նիւթին, դրա հետ միանգամաչ և հեղինակի շնորքի մի ալ կողմին: Ըստ երեւոթի նրա նպատակն է նկարագրել ս. Սարգսի շարթին զիւղում կադարուող սովորութիւնները. բալց նա ուղղակի և միմիալն ալդ նպատակին չի դիմում, ալ խառնում է մի քանի բան իրար հետ և ոչ մէկին էլ կարգին չի հասնում, ու ալդպիսով նպաստում է, որ գրքովն ինքն ըստ ինքեան քիչ արժանիք ունենալ. Գրքովի մի խոշոր մասը ս. Սարգսի մասին եղած աւանդութիւններն են բռնում, որ ըստ էութեան կապ չունին սովորութիւնների հետ. նրանց կապը օրգանական չէ և մէկը միւսին չէր փնտրի, եթէ բացակալէր: Մի տեղ հաղիւ գժւած է ուսումնարան լաճախող աշակերտի

նախապաշարումներին ազատող միջոցի և նահապետական հաւատի ընդհարումը, որ իսկի գրւածքի նիւթին չի վերաբերում և կարող է ամեննին չլինել, բոլորովին կարող է դուրս ձգւել և Մալաք տառի վաւր ընկնելը փռած ցորենն ուտելու եկող խոզերին խոկելիս, լիովին աւելորդ միջնադէպ է: Ինչ էլ ընտրելու լինէք այս գրքովից, որպէս զըրւածքի գլխաւոր նիւթ, միշտ դուրս ձգելու և կապ չունեցող բաներ կը գտնէք:

Այս ամենն ապացոյց է, որ ձուղւորեանք քիչ է ճանաչում ալն անհրաժեշտ լատիւթիւնները, որ պիտի ունենալ մի բեւեռութեամբ կան գրւածք, այս ցոյց է տալիս, որ նրա չնորքը չի իմանում իր անելիքն ու նրա սահմանները, ընտրութիւն չի անում կարևորի և անկարևորի, հարկաւորի և աւելորդի, գլխաւորի և մասնաւորի միջև:

Նոյն երեւոյթն է ձեր աչքին ընկնում, երբ նաչում էք ձուղւորեանի գրելու ձևին, նոյն «անուշադրութիւն» ամեն տեղ: Կարճ կապելու համար՝ մի քանի գիծ միայն:—Ո'նց անեմ Աստօծ—երթկից դուրս նաչելով— ո'նց անեմ, կատաղութիւնը գլուխս ա գալիս» և ալլն (էջ 6): «Երթկից դուրս նաչելով» ինչ արաւ ասողը... գրելու աղ ձևը կարելի է միայն թափերախաղերում գործածել և ոչ պարկերներում կամ վէպերում: (Տես նոյնպէս և էջ 16): Այս կարճ խօսակցութիւնը լսեցէք:

—Վահ, ո՞վ տառի ջան, ո՞վ դի խեղդիլ—այս ու ալն կողմից հարցրին երեխալքն ու պատանիները:

—Սուրբ Սարգիսը, — խորհրդաւոր ձալնով և կախարդական հալեացքով պատասխանեց տառը:

—Ո՞վ ա սուրբ Սարգիսը, տառի ջան, — հարցրեց նրա խոռոչներից պատանին:

Ի՞նչ է նշանակում «կախարդական հալեացք» այս դէպքում և ընդհանրապէս, ինչ է նշանակում «խոռոչներից պատանին»... Ինչպիսի պատանի, չէ որ անտիղ «եռեսաներ ու պատանին» կալին: Մի ալ տեղ՝ (էջ 37) եղ ու մեղր ուտելուց լեռով տան անդամները «լագեցան, և սափորներով սառը ջուրն էլ աներկիւղ զլիններին քաշեցին...»: Ինչպիսի է ալտեղ աներկիւղ բառը, և նոյն տեսակ անտեղի բառեր ու խօսքեր ուրիշ տեղերում: Ի դէպ՝ եղումըր ասի՝ միտս եկաւ, հեղինակն իր նահապետական ընտանիքի աւանդապահ անդամներին ս. Սարգսի ուրբաթ օրը եղումըր է ուրացնում, որքան մէնք գիտենք, ալդ օրը փոխնձի պատն են միայն բաց անում, հետեւեալ օրն է միայն կատարեալ ուտիսը, երբ խաշիլ են ուտում... Գըրւածքի լեզուն ձուղւորեանի խառն ու անկանոն լեզուն է, ուր գրաբարը, աշխարհաբարն ու գաւառական խօսք ու դարձածները կազմում են մի անհերքալնակ հարեանութիւն, որ սակաւն այս անգամ շատ լաւ ներդաշնակում է գրքովի շփոթ բովանդակութեան, այս ամենի վրալ աւելացրէք վատ սրբագրութիւն ու ս. Սարգսի ողորմելի պատկերը...

Այս գրքովը ձուղւորեանի անլաջող գրւածքներից մէկն է, և թէ ոչ ամենամաշխտն ու վատը: Հերա-

քրքրական է ազգագրական տեսակէտից, եթէ հեղինակը հաւատարմութեամբ է իր պատկերում մէջ բերել ալն, ինչ պատմում են Մալաք տարերը ս. Սարգսի մասին: Մալաք տարի ասելով՝ ս. Սարգիսը հալ է եղել և կռւել է մեր «լիս-հաւատի» համար Ուլիանոս թագաւորի և թուրքերի դէմ կռւում էլ մեռել է:

Կան հասարակական տեսակէտից հետաքրքրական ուրիշ գծեր, օրինակ՝

վերը բերած աշակերտի և նահապետական հաւորի ընդհարումը. Մալաք տարի՝ թռռներին աղօթել սովորեցնելը և նրանց պառչածի լեզուներ պատմելը, բայց դրանք իսկ որ գծեր են. հեղինակը բաւականաչափ չի վեր հանել ու լաւ պատկերացրել, որ կարելի լինէր կանգ առնել, գնահատել նրանց ու եզրափակումների գալ:

Ն. Աղաւանց

ԵՄՆԹ. -- «Դարձ» վէպ, արտատպած «Մուրճ» ամսագրից. Թիֆլիս, տպարան Մ. Դ. Ռօտինեանցի, 144 երես, գինն է 40 կոպէկ:

Երեք վարդապետացու, երեկ էլ միածնի ճեմարանը նոր աւարտած, Շիրակի մէջ ամառալիս ճանապարհորդութիւններ են անում: Սոքա պիտի վերադառնան էլ միածին սարկաւազ ձեռնադրելու և արտասահման ուղևորելու համար, աչնդեղ աստածաբանութիւն պիտի սովորեն և նոր ուժերով պիտի դան-«... նորէն հոգի և ոգևորութիւն մորցնելու ալդ սուրբ կարգերուն և աղօթքներուն մէջ և բծախնդիր ճշտութեամբ ու կանոնաւորութեամբ... կատարելու մեր սրբակրօն պապերու մեզի աւանդած ամէն մէկ ծէսն ու կարգը»: Վէպի սկզբում չափոնում է վարդապետացուներից Արտաշէս Սիրաքեանը միայն, որը գալիս է Խրճ-կոնքի վանքը սպասելու իւր ընկերներին: Նոյն վանքը ամառանոց է եկել Ալէքսանդրապոլից Քանեանների ընտանիքը, Պարոն Քանեանը

իրաւաբան է, լալն զարգացման և հասարակական ձգտումների տէր մի մարդ: Սրանց հետ է նաև տիկին Քանեանի քույր Շուշանիկը, որը թիֆլիսում մանկաբարձութիւն է սովորում: Քանեանների մենակութիւնը նրանց մօրեցնում է Արտաշէսին: Քանեանը նրա հետ վէճի է բռնում, որից մենք ծանոթանում ենք թէ Քանեանի և թէ Արտաշէսի հալեացքների հետ: Արտաշէսը մասնաւորապէս մտերմանում է օրիորդ «Շուշիկի» հետ. սրանց չարաբերութիւնները արդէն խիստ մօտ են դառնում—հեռու զբօսանքներ ձորերում, երկար խօսակցութիւններ: Եւ ահա, երբ ալդ մտերմութիւնը ամենամեծ աստիճանին էր հասել, երբ Արտաշէսը սպասում էր նշանակւած ժամի հասնելուն, որ Շուշիկի հետ զբօսանքի գնալ, որի համար... ընտրած էր ձորի ամենէն ժալոտր ու ամենէն